

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Αναφορά στην Ιλιάδα

Ελένη Χατζή

Γλωσσολόγος/MA in Classics, University of London

Από τους αρχαίους ακόμη χρόνους¹, διατυπώθηκε μια σειρά εκτιμήσεων και υποθέσεων σχετικά με το ιστορικό υπόβαθρο της ομηρικής επικής ποίησης. Κατά την πάροδο των ετών, αυτά τα ερωτηματικά ενισχύθηκαν² και συσχετίστηκαν σε ένα πρώτο επίπεδο με το κοινωνικό περιβάλλον της εποχής που αναπαριστάται στα έπη και κατά συνέπεια με το ζήτημα της χρονολόγησης της τελικής σύνθεσής τους, που υπολογίζεται γύρω στο 700 π.Χ.³

Σε αυτό το πλαίσιο, η Φιλολογική επιστήμη, η Αρχαιολογία και η Ιστορία συνεργάζονται σε ένα κοινό πεδίο έρευνας, για να προσδιορίσουν κάποια, όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικά, κριτήρια σχετικά με τα προβλήματα χρονολόγησης του υλικού πολιτισμού που αντανακλάται στα ομηρικά έπη.

Το ζήτημα αυτό θα μας απασχολήσει και στο παρόν άρθρο, καθώς θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στον υλικό πολιτισμό της *Ιλιάδας* και στη σχέση του με τα ερευνητικά δεδομένα της Αρχαιολογίας.

Πριν αρχίσουμε, αξίζει να αναφέρουμε το σχετικό σχόλιο του C. Renfrew⁴: «Μια από τις βασικές διαφορές ανάμεσα στην αρχαιολογική και τη γλωσσολογική μελέτη μιας περιόδου που δεν έχει γραπτή παράδοση είναι ότι τα αρχαιολογικά δεδομένα εξαρτώνται άμεσα από το χρονολογικό τους πλαίσιο, ενώ η Ιστορική Γλωσσολογία, αν και προσδιορίζει τις γλωσσικές σχέσεις, δεν μπορεί ωστόσο να τις χρονολογήσει».

Είναι λοιπόν φανερό πως ένα τέτοιο θέμα μελέτης είναι ιδιαίτερα σύνθετο και δύσκολο στην προσέγγισή του, αφού σχετίζεται με τη χρονολόγηση του υλικού πολιτισμού ενός έργου που συνετέθη στην «αυγή» της ελληνικής γραπτής παράδοσης και που ίσως απηχεί στοιχεία από μια μακρά προφορική παράδοση.

Αν αναλογιστούμε ακόμη πως πρόκειται για ποιητική σύνθεση, οι δυσκολίες αυξάνονται. Θυμίζω εδώ το ενδιαφέρον σχόλιο της E. Vermeule⁵: «Οι σύγχρονοι αρχαιολόγοι είναι αδέξιοι όταν πρόκειται για ποίηση... ένας αρχαιολόγος αναφέρεται πάντα σε ένα ανώνυμο πλήθος... δεν του επιτρέπεται, από τους συνεργάτες του, να συνδιαλέγεται με τις προσωπικότητες των αργείων ηρώων».

Θα ξεκινήσουμε λοιπόν την προσπάθειά μας για τη διερεύνηση του αρχαιολογικού υποβάθρου της *Ιλιάδας* από τη μελέτη των μικρογραφικών τοιχογραφιών της Θήρας, που είναι ίσως το πιο σημαντικό εύρημα στην προϊστορία της ελληνικής επικής παράδοσης⁶.

1. Ζωφόρος της Νησομημής. Μικρογραφική τοιχογραφία από το Ακριτήριο της Θήρας (λεπτομέρεια), 16ος αι. π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

2. Μικρογραφική ζωφόρος της Νηροπομπής.

Επάνω: Απόπλους του στόλου (ανατολικό τμήμα).

Κάτω: Αφιξη του στόλου (δυτικό τμήμα), π. 1650 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ζωγραφική: Η αιωπηλή ποίηση⁷

Νεότερες παρουσιάσεις των μικρογραφικών τοιχογραφιών της Θήρας που βρέθηκαν στην υστεροκυκλαδική πόλη, στο Ακρωτήρι⁸ (μικρογραφική ζωφόρος της Νηροπομπής, Δυτική Οικία, π. 1650 π.Χ.), επανέφεραν το ζήτημα της χρονολόγησης του ιστορικού υπόβαθρου της ομηρικής ποίησης, καθώς προτείνουν, μέσω αρχαιολογικών δεδομένων αυτή τη φορά, την αναζήτηση της ύπαρξης της επιικής ποίησης ήδη στην πρώιμη μυκηναϊκή περίοδο. Θα παρουσιάσω, εν συντομία, μερικά τμήματα των ζωφώρων ως πιθανές αναπαραστάσεις της πρώιμης επιικής ποίησης, καθώς και τη σχέση τους με τον κόσμο της *Ιλιάδας*. Η ανάλυση θα είναι αναγκαστικά σύντομη και δειγματοληπτική.

«Το ναυαγίο» (βόρειο τμήμα της μικρογραφικής ζωφόρου της Νηροπομπής) (εικ. 1): Αυτό το τμήμα της ζωφόρου αναπαριστά τουλάχιστον οχτώ μορφές που βηματίζουν κρατώντας ολόσωμες ασπίδες και φορώντας περικεφαλαίες με επένδυση από χαλμόδοντα⁹: οι μορφές κρατούν επίσης ξίφη και μακριά δόρατα. Το ίδιο είδος οπλισμού φαίνεται να χρησιμοποιείται και στην *Ιλιάδα*. Επάνω από την εικόνα της αποβίβασης των πολεμιστών, αναπαριστώνται δύο σκηνές αγροτικής και αστικής ζωής, ίσως όχι τυχαία. Μας θυμίζουν την αντίθεση πολέμου και ειρήνης που παρουσιάζεται στην *Ιλιάδα*, όταν ο Αχιλλεύς θυμίζει τον πλούτο της Τροίας (Ραψωδία Ι) ή όπως εικονίζονται στην ασπίδα του σκηνές πολέμου και ειρήνης (Ραψωδία Σ). Η αποβίβαση στρατιωτών και το ναυαγίο ή η ναυμαχία που αναπαριστώνται στο ίδιο κομμάτι της ζωφόρου ίσως να παρουσιάζουν τη συντονισμένη επίθεση, την οποία ο Αχιλλεύς περιγράφει στην *Ιλιάδα*: «Με τα καράβια, κάστρα δώδεκα πάτησα

ως τώρα και έντεκα λέω πεζός διαβαίνοντας την καρπερή Τρωάδα» (Ραψωδία Ι).

«Ο απόπλους και η άφιξη του στόλου» (ανατολικό και δυτικό τμήμα αντίστοιχα, της μικρογραφικής ζωφόρου της Νηροπομπής) (εικ. 2): Αναπαριστά ένα στόλο ανάμεσα σε δύο πόλεις που βρίσκονται σε χωριστά κομμάτια γης. Ο στόλος αυτός φαίνεται σαν να αναχωρεί για μια εκστρατεία ή να επιστρέφει από αυτήν. Οποιαδήποτε και αν είναι η πραγματική ιστορία, τα διακοσμημένα πλοία θα μπορούσαν να ανταποκρίνονται στην ποιητική παράδοση του καταλόγου των πλοίων (Β 493-877). Κάθε ένα από τα πλοία έχει χαρακτηριστικούς κιβώτες και εμβλήματα, κατά τον ίδιο τρόπο που διαφοροποιούνται οι αρχηγοί και οι πόλεις στην εισαγωγή κάθε ομηρικού καταλόγου.

Μια πιο προσεκτική παρατήρηση της τοιχογραφίας αποκάλυπτε έναν ποταμό που περιβάλλει την πρώτη πόλη, όπως ο Ωκεανός περιβάλλει την ασπίδα του Αχιλλέα (Σ 480-487). Ακριβώς από πάνω, ένα λιοντάρι κυνηγά ένα ελάφι με τον τρόπο που οι ομηρικές παροιμιώσεις αντιπαραβάλλουν τα λιοντάρια και τους ομηρικούς ήρωες (εικ. 3). Το γεγονός ότι ένα εγχειρίδιο από τον μυκηναϊκό τάφο IV⁹ απεικονίζει ένα λιοντάρι να κυνηγά ένα ελάφι στη μια πλευρά και ένα άλλο να καταδιώκεται από άνθρωπο στην άλλη πλευρά, ίσως να είναι μια σημαντική μαρτυρία για τις αναπαραστάσεις των ομηρικών τυπικών σκηνών που κατά πάσα πιθανότητα επιβίωσαν στην εικονιστική φαντασία όπως και στην ποιητική μνήμη.

Σε αυτό το πλαίσιο οι μικρογραφικές τοιχογραφίες της Θήρας μαρτυρούν πιθανώς την οπτική έκφραση της επιικής ποίησης και μιας δίνου μια νέα δυνατότητα χρονολόγησης της προφορικής επιικής παράδοσης που προηγήθηκε των ομηρικών επών.

Ποίηση: Ένας ζωγραφικός πίνακας με φωνή

«Το ναυάγιο» αναπαριστά, όπως είδαμε, πολεμιστές που βαδίζουν κρατώντας ολόσωμες ασπίδες από δέρμα βοδιού, φορώντας περικεφαλαίες με επένδυση από χαλιόδοντα κάρπου, οπλισμένοι με ξίφη και μακριά δόρατα. Το ίδιο είδος οπλισμού φαίνεται να συναντούμε και στην *Ιλιάδα*, όπως ήδη αναφέραμε πιο πάνω.

«Κι ο Αίας ζυγώνει. Το ερταβόδινο το χάλκινο σκουτάρι σαν πύργος φντάζε στα χέρια του... Το πλουμιστό σκουτάρι του 'στρωσε μ' ερτά τομάρια ταύρων καλοθερμμένων κι απάνω έβαλε χαλκένια ακόμα στρώση» (H 219-223)¹⁰. Η ασπίδα του Αιάνα, καθώς αυτός μπαινει στη μάχη, παρομοιάζεται με πύργο καμωμένο από επτά στρώσεις δέρματος βοδιού και μια όγδοη από χάλκο. Παραδόξως, λίγους στίχους πιο κάτω —«πάνω στου Αία το φοβερό, ερταβόδινο σκουτάρι πετυχαίνει στο αφαί απάνω...»— η ασπίδα του Αιάνα αποκτά ομφαλό.

Ο Έκτορας, επίσης, έχει μια πολύ παράξενη ασπίδα. Από τη μια περιγράφεται σαν να εκτείνεται από το λαιμό μέχρι τους αστραγάλους (Z 117) κι από την άλλη ως εντελώς κυκλική (H 250).

Μια σύγκριση των ομηρικών ασπίδων με τα αρχαιολογικά ευρήματα αποκαλύπτει ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικά με το θέμα μας. Οι ολόσωμες ασπίδες (ορθογώνιες ή οκτώγωνα), που ήταν πιθανώς κατασκευασμένες από φθαρτά υλικά, μας είναι γνωστές μόνο από αναπαραστάσεις τους στο παλάτι της Κνωσού και της Τίρυνθας και από ευρήματα στους λακκοειδείς τάφους των πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων¹¹.

Στους αιώνες που ακολούθησαν, συντελέστηκε μια σταδιακή αλλαγή του αμυντικού οπλισμού, καθώς η βαριά πυργόσχημη ασπίδα αντικαταστάθηκε από μια μικρή στρογγυλή ασπίδα με χειρολαβή, ήδη από το τέλος του 13ου π.Χ. αιώνα¹². Μια σειρά από κυκλικές, ημικυκλικές, κανονικών διαστάσεων και άλλες φορές μεγαλύτερες ασπίδες εμφανίζονται τον 12ο π.Χ. αιώνα —απει-

κονίζονται π.χ. στον «κρατήρα των πολεμιστών» που βρέθηκε στις Μυκήνες (εικ. 4)— και στα μέσα του 11ου αιώνα π.Χ. έχουμε τους πρώτους μεταλλικούς ομφαλούς ασπίδων που βρέθηκαν σε τάφους¹³. Η κυκλική ασπίδα εμφανίζεται καθ' όλη τη διάρκεια του 8ου π.Χ. αιώνα (απεικονίζεται, για παράδειγμα, σε αγγεία της γεωμετρικής περιόδου)¹⁴.

Είναι, λοιπόν, σαφές από τα παραπάνω ότι οι ασπίδες του Αιάνα και του Έκτορα δεν ανταποκρίνονται σε κανένα από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Οι περιγραφές είναι συγκεχυμένες και φαίνεται να έχουν δεχθεί την επίδραση διαφορετικών χρονικών περιόδων.

Η ίδια ασυνέπεια παρατηρείται και σε σχέση με τα δόρατα. Ο Έκτορας κρατά ένα δόρυ δύο φορές το ύψος του (O 389, 678). Το δόρυ που πήρε ο Αχιλλέας κληρονομιά από τον πατέρα του είναι τόσο τεράστιο, βαρύ και χοντρό, που κανείς άλλος από τους Αχαιούς δεν μπορεί να το αδράξει

(Γ 388-389), αλλά που, παρ' όλα αυτά, εκτοξεύεται με ταχύτητα στον Αινεία στο επόμενο βιβλίο (Π 273) ή, όπως το περιγράφει ο Αστεροπαίος, σαν «θύπτω», αυτό δηλαδή που πετάει κατ' ευθείαν στο στόχο (P 169)¹⁵.

«Οι παραστάσεις των ευρημάτων από τους λακκοειδείς τάφους των πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων παρουσιάζουν δόρατα με ιδιαίτερα μακριά κοντάρι που απαιτούσαν τη χρήση και με τα δύο χέρια¹⁶. Τα μακριά δόρατα, όπως και οι πυργόσχημες ασπίδες, είναι πιθανόν να ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της μάχης σώμα με σώμα. Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πώς αλλιώς θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν.

Παρ' ότι πολύ μικρότερα δόρατα βρέθηκαν σε τάφους της ύστερης χαλκοκρατίας (π.χ. στο Βαφείο)¹⁷, δεν υπάρχουν αντίστοιχες παραστάσεις που να επιβεβαιώνουν τη χρήση τους στη μάχη (πιθανόν χρησιμοποιούνταν στο κυνήγι). Για πρώτη φορά τον 12ο π.Χ. αιώ-

να συναντούμε ζεύγη ακοντίων σε πολεμικές αναπαραστάσεις. Τέτοια ακόντια βρέθηκαν σε τάφους της γεωμετρικής περιόδου και αναπαριστώνται συστηματικά στην αγγειογραφία της περιόδου αυτής¹⁸.

Φαίνεται λοιπόν ότι έχουμε πάλι κάποια χρονολογική ανακωλυθία στις παραπάνω ομηρικές περιγραφές. Η ίδια σύγχυση παρατηρείται και σχετικά με την ομηρική περικεφαλαία και το ξίφος. Η περίπτωση τους είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη και δύσκολο να επαληθευτεί από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Η περιφημη βέβαια περικεφαλαία από χαυλιόδοντες κάπρου, που ο Μηριώνης παραχώρησε στον Οδυσσέα (Κ 261-265), έχει ακριβή αντίστοιχα σε ευρήματα που αποκαλύφθηκαν σε μυκηναϊκούς τάφους και σε έναν υστεροελλαδικό τάφο στην Κρήτη¹⁹. Ακόμη, οι χάλκινες περικεφαλαίες που αναφέρονται συχνά στην *Ιλιάδα* (Γ 372, Ε 182, Κ 76 κ.α.) ήταν σίγουρα γνωστές στους μυκηναϊκούς χρόνους και επα-

4. «Ο κρατήρας των Πολέμωνων», αγγείο εικονιστικό ρυθμού, 1200-1100 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

νεμφανίζονται στην αγγειογραφία της γεωμετρικής περιόδου και καθ' όλη τη διάρκεια των ιστορικών χρόνων²⁰.

Όσον αφορά στα ξίφη, το ζήτημα είναι αρκετά ασαφές και πολύπλοκο. «Καθώς εμφανίζονται καθ' όλη τη διάρκεια της Αρχαιότητας και χωρίς ουσιαστικές αλλαγές»²¹.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι οι ολόσωμες ασπίδες, οι περικεφαλαίες από χαυλιόδοντες κάπρου και τα μακριά δόρατα δεν φαίνεται να εμφανίζονται ξανά μετά το τέλος των μυκηναϊκών χρόνων²². Υποψιαζόμαστε λοιπόν ότι η γνώση τους προέρχεται από την προφορική επική παράδοση, καθώς φαίνεται ιδιαίτερα δύσκολο για έναν ποιητή του 8ου π.Χ. αιώνα να είχε δει κάποιο ανάλογο δείγμα.

Αξίζει να αναφερθούμε, στο σημείο αυτό, στη χρήση των μετάλλων, η οποία στο ομηρικό κείμενο συνδέεται με τα όπλα, τα λάβυρα και τα εργαλεία. Η αναφορά σε όλο το έργο στο χαλκό ως το υλικό από το οποίο κατασκευάζονται τα όπλα είναι πιθανώς βασισμένη σε πρακτικές της εποχής του χαλκού. Η αποκλειστική χρήση του χαλκού για τα ξίφη και τις αιχμές φαίνεται να εξαφανίζεται στην Ελλάδα μετά τις αρχές του 11ου π.Χ. αιώνα²³.

Η χρήση του σιδήρου, πιο πολύπλοκη στην ανάλυση της, αλλά ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, δηλώνεται με έμφαση στο απόσπασμα που αναφέρεται στα παιχνίδια που συνόδευσαν την κηδεία του Πατρόκλου (Ψ 826-835). Σε αυτούς τους στίχους

ένα κομμάτι ακατέργαστου σιδήρου θεωρείται πολύτιμο βραβείο, ενώ συγχρόνως αναγνωρίζεται και η χρηστική αξία του ως πρώτης ύλης για γεωργικά και κτηνοτροφικά εργαλεία. Το κομμάτι αυτό του ακατέργαστου σιδήρου κατά πάσα πιθανότητα αντανάκλα την περίοδο ανάμεσα στο 1600 και 1200 π.Χ. όπου «βρίσκουμε πολλά μικρά αντικείμενα από σίδηρο, τα περισσότερα από τα οποία είναι προσωπικά αντικείμενα και αναμνηστικά. Η συχνή ανάμειξη του σιδήρου με χρυσό δείχνει πως ο σίδηρος θεωρείτο πολύτιμο μέταλλο», κατάλληλο για το βραβείο που αναφέραμε πιο πάνω. Η δεύτερη, η χρηστική αξία του μετάλλου απηχεί πιθανώς την περίοδο από το 1000 π.Χ. κι έπειτα (πρώτη Εποχή του Σιδήρου), όταν σιδερένια εργαλεία παραγόνταν συστηματικά στην Ελλάδα²⁴.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο ομηρικός οπλισμός και η χρήση του μετάλλου στην *Ιλιάδα* αντανάκλουν μια μακρά ιστορική περίοδο, από τους λακκαϊκούς τάφους και τις τοιχογραφίες των πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων έως τη γεωμετρική περίοδο.

Μέχρι σήμερα έχουν εκφραστεί διαφορετικές και συχνά αντιθέτες απόψεις σχετικά με τα στοιχεία αυτά, ανάμεσα στους «μυκηναϊστές», που υποστηρίζουν ότι ο υλικός πολιτισμός των ομηρικών επών προέρχεται από έναν πυρήνα κατά βάση μυκηναϊκό, και σε αυτούς που πιστεύουν ότι ο Όμηρος είναι ένας ποιητής των «σκηναϊκών αιώνων» (1125-800 π.Χ.)²⁵.

Μια σειρά από ερωτήματα γεννήθηκαν σε σχέση με τη διάρκεια χρήσης του χαλκού κατά τους λεγόμενους «σκοτεινούς αιώνες», μετά τις ανασκαφές στο Λευκάνι, που υποδεικνύουν ότι οι «σκοτεινοί αιώνες» ίσως να μην ήταν τόσο σκοτεινοί όσο είχε παλαιότερα υποστηριχθεί²⁶. Από την άλλη πλευρά, κάποια υλικά στοιχεία όπως οι ολόσωμες ασπίδες, οι περικεφαλαίες από χαλιόδοντες κάπρου και τα μακριά δόρατα, καθώς και η κυριαρχία του χαλκού στην κατασκευή των όπλων, είναι γενικά αποδεκτά ως στοιχεία υλικού πολιτισμού των μυκηναϊκών χρόνων.

Η έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο πλευρές μοιάζει σήμερα μάλλον άσκητη, αφού η αναλογία των στοιχείων του υλικού πολιτισμού δεν είναι μετρήσιμη με ακρίβεια στις ομηρικές ποιητικές και ασαρικές περιγραφές. Κατ'απτήν την έννοια είναι άξιο απορίας, αφ' ενός εάν οι παστικές αναλύσεις του ομηρικού υλικού πολιτισμού είναι επιφικές και, αφ' ετέρου, πόσο εύγλωτο μπορεί να είναι, καθώς βασίζονται σε κείμενα ποιητικά.

Το ερώτημα που παραμένει, λοιπόν, είναι κατά πόσο κάποια από τα υλικά χαρακτηριστικά μπορούν να απομονωθούν και να τοποθετηθούν χρονολογικά στον 12ο, 11ο, ή στον 10 αιώνα π.Χ., εάν σκεφτούμε πως περικεφαλαία με χαλιόδοντες κάπρου βρέθηκε σε αρχαιολογικό περιβάλλον του 12ου αιώνα, η ασπίδα του «Διπύλου» που απεικονίζεται σε πρωτογεωμετρικά και γεωμετρικά αγάλια αποτελεί ίσως μια «πρώτη» της οτώσχημης ασπίδας, ενώ ζεύγη ακονίων εμφανίζονται στην ύστερη μυκηναϊκή περίοδο και, με ένα χρώμα διακονίων (1100-900 π.Χ.), επανεμφανίζονται συστηματικά τον 9ο και 8ο π.Χ. αιώνα.

Σε αυτό το σημείο είναι ανάγκη να θυμίσουμε τον σχετικό χαρακτήρα της αρχαιολογικής έρευνας, τα πορίσματα της οποίας προέρχονται από τα αρχαιότερα και νεότερα ευρήματα των ανασκαφών και όχι από τη γνώση της πραγματικής τους χρήσης.

Παρά τη φυσική και αναντίρροπη πρόκληση της αναζήτησης του αρχαιολογικού υπόβαθρου της *Ιλιάδας*, τείνουμε να παραδεχθούμε πως πρόκειται για ένα «αμύγαλαμα» από χαρακτηριστικά διαφορετικών χρονικά περιόδων. Ως προς τον τρόπο με τον οποίο τα χαρακτηριστικά αυτά έφτασαν στον ποιητή (ή τους ποιητές) της *Ιλιάδας* και το χρόνο της τελικής συγγραφής των επών, η προσφορά της φιλολογικής και γλωσσολογικής έρευνας είναι ανεκτίμητης αξίας. Οι μελέτες σχετικά με τα τυπικά στοιχεία των ποιημάτων οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η ομηρική ιωήθη αιωτελεί τη συνέχεια μιας ηρωγενέστερης και με μακρά παράδοση επικής ποίησης²⁷. Επιπλέον, η αναγνώριση κάποιων γλωσσικών χαρακτηριστικών της Γραμμικής Β στην ομηρική γλώσσα άνοιξε νέους ορίζοντες σχετικά με το βάθος της μυκηναϊκής επιρροής και την πιθανή ύπαρξη προφορικής επικής ποίησης ήδη από τους πρώιμους μυκηναϊκούς χρόνους²⁸. Και σε αυτό το σημείο μια σειρά από ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα.

Ποιος είναι ο βαθμός αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην προφορική ποιητική παράδοση και την αναδημιουργία στην επική ποίηση; Πόσο

καιρό τα «ομηρικά» στοιχεία των πινακίδων της Γραμμικής Β επέζησαν έπειτα από την καταστροφή των παλατιών το 1200 π.Χ.; Ήταν δυνατόν η Γραμμική Β να χρησιμοποιηθεί στην επική ποίηση, αφού τα αρχαιολογικά δεδομένα προ-έρχονται μόνον από αρχαία;

Τελειώνοντας, είναι χρήσιμο να θυμηθούμε πως η ενότητα της ιστορίας και του μύθου ήταν για τους αρχαίους χρόνους τόσο φυσική όσο είναι για μας αδιανόητη. Αρχαιολογία και ιστορία εξετάζουν σήμερα τα επιστημονικά δεδομένα, τα ευρήματα, τις πληροφορίες, τα γεγονότα που συνέβησαν σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, ενώ η ποίηση, αν και βασίζεται στον υλικό κόσμο από τον οποίο είναι πλάσμενη η φαντασία μας, αποτελεί συγχρόνως και την κατάγρηση και την ανασυνθέση του. Επιστήμη και ποίηση άλλοτε συνδιαλέγονται με επιτυχία, διευρύνοντας τους ερευνητικούς μας ορίζοντες, κι άλλοτε συγκρούονται, καθώς τα έργα της τέχνης του λόγου διεκδικούν την ελευθερία και την αυτοτέλεια από τους εδώσε ο ίδιος ο δημιουργός τους.

Σημειώσεις

1. Σ. Ζουκωπής, σ. 71.
2. Schliemann (1880), M. Pary (1971).
3. R. Jenko (1982), σσ. 195-200, 228-231. A. M. Snodgrass (1971), σ. 389.
4. C. Renfrew (1987), σ. 295.
5. E. Vermeule (1987), σσ. 145-146.
6. S. Morris (1989), σ. 511.
7. Simonides, F2 53F = *Flut. De Glor. Ath.* 3.
8. S. Morris (1989), σσ. 511-535.
9. E. Vermeule (1975), σσ. 41-42.
10. Ούριου *Ιλιάδα*, μπερ. Ν. Καζαντζή - Ι. Θ. Κακρδή.
11. H. I. Lorimer (1950), σσ. 139-141.
12. S. Sherratt (1990), σ. 812. H. Lorimer (1950), σ. 155.
13. *Op. cit.*, σσ. 812, 155.
14. H. I. Lorimer (1950), σ. 161.
15. Και ο Πάρις κρατά ένα βύζιο από σκόνη («βούρη» και παίρνει το «έγχο» του στην προτομία της μοιραίας του με τον Μενέλαο (Γ 338).
16. O. T. P. K. Dickinson (1977), σ. 70.
17. *Op. cit.*, σ. 70.
18. Στο νεοερασιώτικο του Διπύλου, H. L. Lorimer (1950), σ. 257.
19. A. Wace & F. Stubbings (1962), σ. 515.
20. *Op. cit.*, σ. 516.
21. *Op. cit.*, σ. 517.
22. H. L. Lorimer (1950), σ. 256.
23. A. M. Snodgrass (1971), σ. 390.
24. S. Sherratt (1990), σ. 811.
25. M. L. Nilsson (1933), A. Wace & F. Stubbings (1962) versus M. S. Finley (1978), O. T. P. K. Dickinson (1966).
26. M. Popham (1994), σσ. 290-303.
27. M. Pary (1971), A. Lord (1960).
28. I. Προμητιάς (1990).

Archaeology and Epic Poetry: A Reference to the *Iliad*

Eleni Hatzi

A series of evaluations and judgements has been made even antequity, regarding the historical background of the Homeric epic poetry. As time passed by, the relevant questions have been reinforced and related originally to the social environment of that period, which is represented in the epic, and consequently to the issue of dating its final composition, estimated about 700 BC.

In this framework, Philology, Archaeology and History collaborate in a common field of research in order to define some, more or less objective, criteria for the dating of the cultural material which is reflected in the Homeric poems.

Βιβλιογραφία

- Dickinson, O. T. P. K., «Homer, the poet of the Dark Ages», *Greece and Rome* 33 (1977), σσ. 20-37.
- Janko, R., *Homer, Hesiod and the Myths*, Cambridge 1982.
- Kirk, G. S., «The Homeric poems as History», *Classical Antiquity* 2 (1973), σσ. 820-850.
- Lattimore, R., *The Iliad of Homer*, Chicago-London 1951.
- Lord, A. B., *Homer, the Singer of Tales*, Harvard 1960.
- Lorimer, H. L., *Homer and the Mycenaeans*, London 1950.
- Morris, S. P., «A tale of the two cities: The miniature frescoes of Thera and the origins of Greek epic poetry», *American Journal of Archaeology* 93 (1989), σσ. 511-535.
- Nilsson, M. L., *Homer and Mycenae*, London 1933.
- Pary, M., *The Making of Homeric Verse, The Collected Papers of M. Pary*, Oxford 1971.
- Popham, M., *The Collapse of Aegean Civilization at the End of the Late Bronze Age*, Oxford 1994.
- Προμητιάς, Ι., *Εισαγωγή στη μυκηναϊκή φιλολογία*, Αθήνα 1990.
- Renfrew, C., *Archaeology and Language*, London 1987.
- Schliemann, H., *Mycenae: A Narrative of Research and Discoveries at Mycenae and Tiryns*, New York 1880.
- Sherratt, E. S., «Reading the texts: archaeology and the Homeric question», *Antiquity* 64 (1990), σσ. 87-124.
- Ζουκωπής, Ι., *Αριστοτέλους-Τζέρι Ποπητιάς, Ασπίδα Αθηνών*, 1991.
- Snodgrass, A. M., *The Dark Age of Greece*, Edinburgh 1971.
- Vermeule, E., *The Art of the Shaft Graves at Mycenae*, Cincinnati 1978.
- Vermeule, E., «Ebay Aggrifles and the Bronze Age», *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 145 (1987), σσ. 145-146.
- Wace, A. J. & Stubbings, S., *A Companion to Homer*, London 1962.
- West, M., «The rise of the Greek epic», *Journal of Hellenic Studies* 108 (1986), σσ. 173-182.